

A pécsi székeskáptalan hiteles helyi levéltára a középkorban

A SZENT PÉTERRŐL NEVEZETT pécsi székeskáptalan 1214-től¹ egészen a 19. század második feléig folytatott közhitelű tevékenységet.² A hiteles helyi tevékenység egyik legfontosabb – néhány intézmény esetében bizonyíthatóan az oklevél kiállítás kezdetét megelőző – feladata a mások által megőrzésre elhelyezett oklevelek archiválása volt.³ Dolgozatunk célja, hogy a káptalan középkori hiteles helyi levéltárára vonatkozó rendelkezésünkre

---

¹ KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). In: Tanulmányok Pécs Történetéből 4. Szerk.: Font Márta. Pécs 1998. (a továbbiakban: KOSZTA 1998.)

² 1874-ben törvény mondta ki megszűnésüket. PAPP LÁSZLÓ: A hiteleshelyi intézmény megszűnése. Regnum 5 (1942) 532–562.; A káptalan Pécs török kézre kerülése (1543) után iratai egy részével Szigetvárra, majd annak elestével (1566) Pozsonyba menekült. A Pécssett maradt iratai elpusztultak. Végül 1690-ben térhettek vissza a kanonokok székvárosukba. Ekkor régi birtokaikat is visszakapták, melyek tulajdonjogában I. Lipót (1657–1705) 1703-ban kelt adománylevele erősítette meg az intézményt. BÓNIS GYÖRGY: A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. Levéltári Szemle 14 (1964) 138.; vö. TÍMÁR GYÖRGY: A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvése a török hódoltság idején. In: Pécs a törökkorban. Tanulmányok Pécs történetéből 7. Szerk.: Szakály Ferenc. Pécs 1999. 163–167.

³ Természetesen meg kell említeni, hogy a középkor folyamán Magyarországon a hiteles helyi intézményrendszer megszilárdulását követően is voltak olyan egyházak, amelyek ugyan nem állíthattak ki közhitelnek örvendő okleveleket, azonban mások diplomáinak őrzését vállalták. Ilyen volt a Varasd melletti Szent Jakab egyház is, melynek plébánosa 1464-ben a zágrábi káptalan előtt tiltakozásának adott hangot, mivel „bizonyos malefaktórok” egyik éjjel behatoltak a templom sekrestyéjébe, és az ott elhelyezett öt ládát, amelyekben ezüstpárhuzamok, ékszerek, Toplica-i emberek által őrzésre deponált jogbiztosító iratok stb. voltak, kifosztották, és a ládákat is elvitték. Dl. 102155; regesztája: A Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményeihez készült levéltári segédletek. DL-DF 4.1. In: A középkori Magyarország forrásainak adatbázisa. CD-ROM. Szerk.: RÁCZ GYÖRGY. Arcanum Digitéka, 2000. (a továbbiakban: RÁCZ 2000.)

álló adatokat összegyűjtjük és összevessük az országban működő hasonló intézmények gyakorlatával.

III. Béla király (1172–1196) egy 1181-ben kelt oklevele szolgáltatja az első – igaz csak hipotézisen alapuló – információt a pécsi székesegyház mások érdekében vállalt oklevél megőrző szerepéről. A privilégium egy birtokeladás tényét rögzíti, mely szerint Froa asszony, Marcellus prépost felesége először a johannitáknak kívánta adni Szeles nevű prédiát, azonban a királlyal és a püspökökkel történt tanácskozást követően eredeti szándékát megváltoztatva a földet Bikács nembeli Farkas nádornak idegenítette el.⁴ A jogügylet tanúi közt pécsi kanonokok is fel vannak tüntetve, és ezt figyelembe véve Solymosi László arra gondolt, hogy a két példányban kiállított *chirographált* oklevél egyik *parját* vélhetőleg a székesegyház őrizetére bízták.⁵ E feltételezést látszik igazolni, hogy az 1117-ben az Atyusz nemzetség által alapított, és 1121-ben Nána veszprémi püspök által felszentelt almádi bencés monostor királyi pecséttel megerősített, két példányban kiállított alapítólevelének egyike a veszprémi székesegyház sekrestyéjében (*in sacrarium Vespriensis ecclesie episcopalis*) nyert elhelyezést, kifejezetten abból a célból, hogy ez bizonyítsa az Almádon elhelyezett *par* autenticitását.⁶

A mások által őrzés végett deponált diplomákat – amint azt a veszprémi eset is bizonyítja – az illető székesegyház sekrestyéjében helyezték el, így a közvetlen felügyeletet az őrkanonok (*custos*) biztosította. Ez magától értetődő volt, hiszen ő és helyettese (*subcustos*) látták el az egyház liturgikus felszereléseinek, kegyszereinek, a káptalan pecsétjének és okiratainak felügyeletét.⁷ A mások számára kiállított okiratok őrzése valószínűleg „csak” annyiban jelentett többlet feladatot Pécsen, hogy azokat még nagyobb biztonságban igyekeztek tartani, mint a káptalan saját diplomáit.⁸ A székesegyház

⁴ Az oklevél magyar nyelvű fordítását lásd III. Béla emlékezete. Szerk.: KRISTÓ GYULAMAKK FERENC, Budapest 1981. 106–108.

⁵ SOLYMOSI LÁSZLÓ: A hiteleshelyi pecsétaszonlat kezdeteihez. In: Magyar Herald I. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv. Szerk.: Kállay István. Budapest 1984. (a továbbiakban: SOLYMOSI 1984.) 99.

⁶ SOLYMOSI 1984. 97–98.

⁷ BÉKEFI REMIG: A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája. Budapest 1901. 44.

⁸ A hiteles helyek természetesen elkülönítve őrizték a saját jogaikra vonatkozó – tehát a destinatariusként birtokolt – okleveleket és a közhitelű tevékenységük során általuk kiállított

sekrestyéje bizonyosan alkalmas lehetett erre a feladatra, hiszen az ott elhelyezett felszerelések megóvására kiemelt figyelmet fordítottak, és e feladat ellátására a káptalan egy tekintélyes tagját választották.⁹ A zágrábi káptalan szabályzata (1334) alapján – a *lectort* követően – az őrkanonoknak volt kiemelkedő szerepe a közhitelű tevékenység ügymenetében.¹⁰ A váradi székeskáptalan statútumaiból (1374) értesülünk arról, hogy ott a káptalani pecséteket egy ládában őrizték, melyet hat kanonok saját *sigillum*ával zárt le, és csak valamennyiük jelenlétében, az egyház sekrestyéjében látták el vele a hiteles helyhez forduló felek számára kiállított okleveleket.¹¹ A 14. század végén (1397) készült egyházlátogatási jegyzőkönyv tanúsága alapján az esztergomi székeskáptalanban – amely létszámát tekintve kb. a pécsivel volt egyenlő – az őrkanonok volt a negyedik a káptalani méltóságok sorában, és feladatai közt szerepelt a káptalani pecsét őrzése, amelyet nem adhatott ki kezéből, továbbá a levéltár (*conservatorium*) felügyelete, amelyet nem nyithatott ki csak nyolc kanonok jelenlétében.¹² A Pécsen alkalmazott gyakorlatról sajnos

---

oklevelek másodpéldányait illetve a náluk deponált diplomákat. Vö. KUMOROVITZ L. BERNÁT: A léleszi konvent országos levéltárának története. Levéltári Közlemények 10 (1932) (a továbbiakban: KUMOROVITZ 1932.) 223–224.

⁹ A káptalanok méltóságviselőinek (*dignitarius*) sorában találjuk a *custost*. ZSOLDOS ATTILA: Kanonok. In: Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál–Makk Ferenc. Budapest 1994. (a továbbiakban: KMTL) 323–324.; 1360 júniusában királyi mandatum alapján járt el a pécsi káptalan *testimoniuma* a királyi emberrel a Kórógyiak és a Szöglakiak közti határvíta vizsgálatánál. Ekkor a királyi parancslevél a káptalantól konkrétan azt kéri, hogy küldje ki egy alkalmas, az egyszerű kanonokságnál magasabb méltóságot viselő tagját (*unum ex vobis virum idoneum maioris dignitatis simplici canonia titulo*), aki ismeri a szóban forgó ügyet. A hiteles hely György őrkanonokot delegálta a vizsgálatra. lásd Dl. 4966; FEDELES TAMÁS: A pécsi székeskáptalani hiteleshely. A pécsi székeskáptalan hiteles helyi feladatokat ellátó tagjai és munkájuk színterei (1354–1363). Pécsi Szemle 2001. tavasz 16–18.

¹⁰ TKALČIČ, IVAN: Monumenta Episcopatus Zagrabienensis I. Zagrabiae 1889. (a továbbiakban: Mon. Ep. Zagr.) 96.

¹¹ BUNYITAI VINCE: A váradi káptalan legrégebbi statútumai. Nagyvárad 1886. 25.; Idézi: ÉRDUJHELYI MENYHÉRT: A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon. Budapest 1899. (a továbbiakban: ÉRDUJHELYI 1899.) 81.

¹² „Item ipsi domini de capitulo concorditer dixerunt, quod dominus custos est quarto dignior in dicta ecclesia Strigoniensi, ... Item sigilla capituli sub bona custodia tenere debet, et ipsa sigilla extradere non debet, nec conservatorium ipsorum aperire, nisi adminus sint octo ex dominis praesentes, quorum saltem tres sint in dignitate constituti”. KOLLÁNYI

nem rendelkezünk közvetlen információkkal, azonban hasonló metódusra következtethetünk az itt működő hiteles hely több évszázados működése alapján.

A pécsi székeskáptalan hiteles helyi kiadványait a 14. század közepéig feldolgozó Koszta László kutatásaiból ismert, hogy az általa vizsgált intervallumban összesen öt alkalommal említették meg az intézmény hiteles helyi levéltárát. Először 1231-ben említette a hiteles hely a levéltárát egy kiadványában az *in camera beati Petri*¹³ terminussal, majd 1248-ban és 1291-ben az *in camera ecclesie nostre*¹⁴ megjelöléssel illette. 1293-ban III. András (1290–1301) egyik diplomájában *in camera ecclesie vestre* kifejezést alkalmazza a levéltárra,¹⁵ míg – a Koszta által végzett feltárás során – utolsó alkalommal 1341-ben történt a hiteles helyi archívum említése, amikor Nagymartoni Pál országbíró *conservatorium*nak titulálta azt.¹⁶ A *camera* szót ezen összetételekben minden kétséget kizáróan sekrestye értelemben fordítani elhamarkodottság lenne, hiszen a középkori latin nyelvben e kifejezés több jelentéssel bírt. Így állhatott – többek között – kamra, cella, szoba, üzlet, kincstár, hivatal, levéltár, sekrestye stb. értelemben is.¹⁷ A hiteles helyi levéltárnak egyértelműen a székesegyház sekrestyéjébe történő lokalizálásához tehát a *camera* szó – amint azt a hiteles hely monográfusa is megállapította – nem szolgáltat elégséges alapot. E kérdésben – véleményünk szerint – a káptalan két, az 1350-es években kelt oklevele és az országban működő más hiteles helyek gyakorlata nyújthat útbaigazítást.

FERENC (Közli): *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis 1397*. In: Magyar Történelmi Tár 1901. 95–96.; Külföldön is a káptalanok esetében több kanonok tartotta kontrol alatt a terület tipariumát, sőt a statutumok a kisebb konventek számára is előírták, hogy a fraterok csak a kolostor konszenzusával használhatták a közösség pecsétnyomóját. A pecsétet egy kisebb ládában tartották, melyet több kulccsal zártak, és ezeket a kulcsokat különböző személyek tartották maguknál. A kölni káptalan pl. 1313. augusztus 9-én hozott egy határozatot a nagypecsét kulcsainak megőrzéséről. ILGEN, THOMAS: *Sphragistik*. In: *Grundriss der Geschichtswissenschaft*. Band I. Abtlg. 4. Hrsg.: Meister, Andreas. 35.

¹³ KOSZTA 1998. 116.

¹⁴ KOSZTA 1998. 166. 152. jegyzet.

¹⁵ KOSZTA 1998. 116. 153. jegyzet.

¹⁶ KOSZTA 1998. 116.

¹⁷ *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae*. A magyarországi középkori latinság szótára. Főszerk.: Harmatta János. Budapest 1991. II/1. 21–22.

Az első – az említett diplomák közül – egy 1356 decemberében privilegiális alakban kiállított oklevél, melyből megtudjuk, hogy a hiteles hely előtt megjelent a Valkó vármegyei nemes Mikolai Phile fia Péter fia István mester nevében *Gallus de Gyulkim* I. (Nagy) Lajos (1342–82) gyűrűs pecséttel el látott (*sigillo suo anulari consignatas*) parancslevelével, melyben a király meghagyta a káptalannak, hogy a fentebb említett Mikolai István Halmos nevű birtokára (Valkó m.) vonatkozó privilégium másodpéldányát levéltárából keresse ki és írja át.¹⁸ A hiteles hely kancelláriáján az átírást (*transsumptum*) elkészítő személy a kiadott oklevélbe belefoglalta a kerestető parancsot (*mandatum requisitorium*)¹⁹ is, amely lényeges információkat tartalmaz a káptalan levéltárára nézve. Érdekes módon a királyi *mandatumot* nem eredeti formájában írták a másolatról kiállított diploma szövegébe, hanem a káptalan levéltárát jelölő terminusokat a birtokos névmás többes szám második személyű alakjával látták el. Azaz a parancslevélben – amely egyébként a bevett gyakorlatot követve többes szám második személyben íródott – a hiteles helyi *scriptor* bizonyos változtatásokat eszközölt. A király tehát ez alapján úgy fogalmazott volna – amely igen valószínűtlennek tűnik –, hogy „ti [a káptalan] az említett birtokra vonatkozó oklevél másodpéldányát amelyet a mi [a király] egyházunk sekrestyéjében vagy levéltárában szoktatok elhelyezni, parancsunk szerint a mi egyházunk sekrestyéjében keressetek meg és szóról-szóra írjatok át.”²⁰ Perdöntő lehet a kérdésben, hogy a tulajdonképeni kerestető parancsnál már csupán a sekrestye szó szerepel (*in nostra sacristia*), amely – véleményünk szerint – arra utalhat, hogy a hiteles helyi kiadványt megfogalmazó személy a káptalan általános archiválási gyakorlatát jelezve hajtott végre változtatásokat az említett helyeken. Miután megtalálták a szóban forgó kiváltságlevél másodpéldányát, majd meggyőződtek an-

---

¹⁸ Dl. 37563.

¹⁹ Legutóbb Borsa Iván végezte el a középkori iratok tartalom szerinti tipizálását, mely szerint a kerestető parancs „megkeresés a hiteleshelyhez annak érdekében, hogy a birtokában lévő példányt [ti. az oklevél párját F. T.] keresse ki és átírásban adja ki.” BORSZA IVÁN: Irattípusok a középkori Magyarországon. Levéltári Közlemények 64 (1993) 32.

²⁰ „aliud par in nostra sacristia seu conservatorio ecclesie nostre more consueto repositum haberentur quo ad presens nimium indigeret super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus quatenus par predicti privilegy in nostra sacristia diligenter requiri et in reinveniri ac de verbo ad verbum transscribi faciatis.”

nak sértetlenségéről²¹ elkészítették a kívánt *transsumptumot* és átadták István képviselőjének.

A hiteles hely egy másik – a levéltár lokalizálása szempontjából ugyancsak fontos –, 1358-ban íródott oklevelét Kont Miklós nádornak egy 1367-ben kelt ítéletleveléből ismerjük.²² Ebben Lajos király levél-kerestető parancsának²³ tett eleget az intézmény, és levéltárából kikereste, majd átiratban Győr nembeli Szentersébeti Pál fia János részére átadta annak Pata, Sitke, Mindszent és Basal birtokaira vonatkozó 1217-ben kelt oklevelét. A parancslevélben ezúttal már a megfelelő fogalmazást találjuk, hiszen az említett birtokokra vonatkozó elveszett okleveleket – szól a *mandatum* –, amelyek *alia paria in vestra sacristia seu conservatorio ecclesie vestre reposita haberentur*, a káptalan sekrestyéjében vagy konzervatóriumában keresse meg és átiratban adja ki.²⁴ A hiteles hely átíró oklevelének a levél keresésére és autenticitásának vizsgálatára vonatkozó részeit a nádor diplomája már csak tartalmi átiratban közli, azonban nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a keresett diploma másodpéldányát a sekrestyében, vagy a levéltárban (*in predicto conservatorio seu sacristia ecclesie predictae*) találták meg.²⁵

E pécsi kiadványok alapján tehát nagy valószínűséggel a székesegyház sekrestyéjébe helyezhetjük a káptalan középkori – legalábbis 14. századi – hiteles helyi levéltárát. Hipotézisünket más hiteles helyek gyakorlata is támogatja.

Eckhart Ferenc – máig is alapvető fontosságú – monográfiájában úgy fogalmazott, hogy a hiteles helyek levéltára a sekrestyében volt, ahol az egyházi kincsek, felszerelések és a pecsétek mellett az okleveleket is őrizték.²⁶ A leleszi premontrei prépostság középkori hiteles helyi gyakorlatát bemutató

²¹ A vizsgálatokkal a dolgozat második felében kívánunk foglalkozni.

²² Dl. 91.

²³ A parancslevél kiadása: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk.: NAGY IMRE–NAGY GYULA. Budapest 1878–1920. VII. 133.

²⁴ uo.

²⁵ Dl. 91.

²⁶ „Der Ort des Archivs war gewöhnlich die Sakristei (camera, sacristia seu conservatorium), wo außer dem kirchlichen Schatz und dem Siegel auch die Urkunden aufbewahrt wurden.” ECKHART, FRANZ: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. IX. Ergänzungsband. Innsbruck 1915. (a továbbiakban: ECKHART 1915.) 484.

Kumorovitz szintén az általános archiválási gyakorlatra hivatkozva állapította meg, hogy „mint másutt, Leleszen is a sekrestye szolgált a levéltár helyiségéül”.²⁷

A fehérvári káptalan 1252-ben IV. Béla (1235–70) parancsára átírt egy a sekrestyéjében őrzött, 1211-ben kiállított oklevelet.²⁸ 1446-ban Hédervári Lőrinc nádor parancsára a sekrestyében megkerestek és átíratban kiadtak egy, az országbíró és testvérei által kért oklevelet.²⁹

1281-ben a győri székeskáptalan János nádor kérésére a vasvári káptalan három, Kalmerius ispán által az egyház sekrestyéjébe deponált oklevelét írta át.³⁰

1288-ban a kunok dúlták fel a szepesi káptalan sekrestyét, melynek következtében az egyház és sok nemes oklevelei megrongálódtak és megsemmisültek.³¹ Egy 1346-ban kelt oklevelében ugyanezen intézmény a sekrestyét kincstárnak nevezte utalva a helyiség több funkciójára.³² 1450-ben a káptalan sekrestyéjében megkerestek két – Göbel Miklós birtokaira vonatkozó – intercidált oklevelet, majd miután ezeket átíratban kiadták az eredetieket visszahelyezték helyükre.³³

1298-ban a váradi káptalan III. András meghagyására a váradi konvent Chanad nembeli Pongrác fia Tamás számára 1264-ben kelt oklevelét helyezte el sekrestyéjében, és arról hiteles másolatot adott ki.³⁴ 1347-ben Lajos király parancsára e káptalan megvizsgálta egy korábban (1275) kiadott oklevelének eredetiségét, mely során a kérdéses oklevelet összehasonlították több azonos

---

²⁷ KUMOROVITZ 1932. 223–224.

²⁸ DRESKA GÁBOR: A pannonhalmi konvent hiteleshelyének 14. századi oklevélátírásai. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I–III. Szerk.: Takács István. Pannonhalma 1996. (a továbbiakban: DRESKA 1996.) I. 464.; Az oklevél kiadatlan, ám a tanulmány szerzője sekrestyének fordította a levéltár jelölésére alkalmazott szót, amely valószínűleg a camera lehet, mivel a káptalan 1281-ben IV. László (1272–1290) parancsára átírta az „in camera ecclesie nostre inquiri et diligenter inveniri” 1232-ben kiállított oklevelet. lásd Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Szerk.: IV. Győr 1867. 60–61.

²⁹ Dl. 13604; regesztája: RÁCZ 2000.

³⁰ DRESKA 1996. 464.

³¹ SZENTPÉTERY IMRE: Magyar oklevéltan. Budapest 1930. 128.

³² „in dicto nostro erario seu sacristia” lásd FEJÉR, GEORGIUS: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: CD.) IX/1. 423.; idézi ECKHART 1915. 484.

³³ Dl. 13477; regesztája: RÁCZ 2000.

³⁴ Dl. 13477; regesztája: RÁCZ 2000.

időben készült és egyházuk sekrestyéjében őrzött diplomával.³⁵ Hasonló vizsgálatot végzett az intézmény 1379-ben is.³⁶

A pozsegai káptalan gyakorlata szerint is „a levéltár más egyházakhoz hasonlóan a sekrestyében volt, s az okleveleket ládákban, szekrényekben tartották”.³⁷ A társaskáptalan egy 1305-ben kelt kiadványában ez egyértelműen kifejezésre jutott, mely szerint a privilégiumok másodpéldányait, más káptalanok gyakorlata szerint, Pozsegán is a sekrestyében szokták őrizni.³⁸ Pozsegán a pécsi hiteles helyi gyakorlatot – minden kétséget kizáróan – ismerték, hiszen az első teljességében ismert pécsi hiteles helyi kiadvány tanúi között olvashatjuk Tyburcius pozsegai prépost nevét,³⁹ továbbá a 13. század utolsó évtizedében a pécsi olvasókanonoki stallum mintájára szervezték meg ott a *lectori* méltóságot.⁴⁰ Ezen ismeretek birtokában – véleményünk szerint – joggal gondolhatunk arra, hogy a fentebb idézett „más káptalanok szokása” megfogalmazás a pécsi káptalan archiválási gyakorlatára is érvényesnek tekinthető. 1380-ban a király parancsát teljesítvén a káptalan tagjai a templom sekrestyéjében, illetőleg konzervatóriumában összegyűltek és a szekrénye-

³⁵ „litteras nostras comparando eodem tempore emanatas et in sacristia nostra depositas” CD. IX/1. 523.; idézi: ECKHART 1915. 489–490.

³⁶ Ekkor egy 1284-ben kelt diplomát kellett a káptalannak királyi parancsra átírnia, amennyiben a bemutatott oklevelet saját kiadványának ismeri fel. Ekkor is összehasonlították a kiadványt más általuk kiállított oklevelekkel: „cum alys nostris literis in conservatorio nostro repositis dicto nostro priori sigillo consignatis conformantes”. lásd A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. Szerk.: NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLYI DEZSÓ (a továbbiakban: Zichy) IV. Budapest 1878. 86–87.; idézi: BERTÉNYI IVÁN: Az írás mint a rongált pecsétű oklevél hitelességének bizonyítéka. (Az erdélyi káptalan 1893. évi oklevele) In: Magyar Herold I. Forrásközlő, családtörténeti és címertani évkönyv. Szerk.: Kállay István. Budapest 1984. (a továbbiakban: BERTÉNYI 1984.) 147., 153.

³⁷ KOSZTA LÁSZLÓ: A pozsegai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Századok 132 (1998) (a továbbiakban: KOSZTA 1998a.) 29.

³⁸ „que more et consuetudine aliorum capitulorum in sacristario nostro solent reseruari” KOSZTA 1998a. 29. 232. jegyzet.

³⁹ Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XI. Szerk.: WENZEL GUSZTÁV. Pest–Budapest 1867. 153–154.

⁴⁰ KOSZTA LÁSZLÓ: A pozsegai társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig. Aetas 1991/3–4. 44., 47.

ket, melyekben az oklevelek másodpéldányait szokták őrizni,⁴¹ felnyitván a pozsegai hiteles hely egy 1279-ben kelt privilégiumát kikeresték és átírták.⁴²

A zalavári bencés konvent a Boldogságos Szűzről nevezett kápolnában őrizte az okleveleket, melyről az első információt egy sajnálatos tűzeset szolgáltatja. A veszprémi káptalan egyik kiadványában arról számolt be, hogy „Miklós zalavári apát saját és a konvent nevében tudatta, hogy 1341-ben nagybőjtben a sekrestyés frater a sekrestyében elaludván a gyertyát égve hagyta; az égő gyertya az ágyba esett, minek folytán tűz támadt, mely alkalommal számos, az isteni szolgálathoz tartozó tárgy, több pápai bulla, a szent királyok és utódaik pecsétjével ellátott okmányok a zalavári kolostor jogairól, kiváltságairól számos más levelekkel és értékes tárgyakkal tűz által elpusztultak”.⁴³

Az esztergomi székeskáptalan 1346-ban, átírta a zágrábi káptalan egyik oklevelét, melyet sekrestyéjében őrzött, és azt maga a *custos* kereste ki.⁴⁴

A vasvári káptalan levéltára a 14. század elején tűzvész martalékvává vált, azonban a hiteles helyi tevékenység folytán továbbra sem nélkülözhetette az oklevelek konzerválására szolgáló helységet, így a hiteles helyi kiadványokat „ekkor is a Szent Mihály templom sekrestyéjében őrizték”.⁴⁵ 1450-ben Hunyadi János rendeletére sekrestyéjükből kikerestek több, az apácavásárhelyi nővérek számára, 1364-ben kiállított diplomát, majd átiratban kiadták azokat.⁴⁶

A kalocsai székeskáptalan is hasonló gyakorlatot követett, hiszen a *par* példányokat a székesegyház sekrestyéjében és az ezzel kapcsolatos irattárban

---

⁴¹ „in predicta sacristia seu conservatorio... in unum conveniendo et scrina, ubi paria literarium instrumentorum... solent conservari” OLEXIK F.: Középkori levéltártörténeti adatok. Levéltári Közlemények 13 (1935) 267–268.

⁴² uo.

⁴³ FÜSSY T.: A zalavári konvent, mint hiteles helynek története. Századok 25 (1891) 810.

⁴⁴ „discretum virum et honestum dominum Thomam custodem ecclesie nostre socium et concanonicum nostrum deputavimus ad requirendum in nostra sacristia et nostro conservatorio super iuribus ecclesie vestre Zagrabiensis quia facta diligenti requisitione omni favore excluso presentavit nobis inventam in nostra sacristia unam copiam privilegii serenissimi principii domini Karoli ...” Mon. Ep. Zagr. I. 180.

⁴⁵ IVÁNYI BÉLA: A középkori Vasvár. Vasvár 1992. 68.

⁴⁶ Dl. 24331; regesztája: RÁCZ 2000.

őrizték.⁴⁷ A káptalan 1378-ban Töttös László elveszített okleveleiről – a hiteles helyi levéltárban őrzött másolatok alapján – átiratot készített.⁴⁸

Az egri székeskáptalan Mária királyné (1382–1395) parancsára 1386-ban sekrestyéjéből egy korábban kiállított oklevelét kikereszte és átírta.⁴⁹

Zsigmond király (1387–1437) a csanádi székeskáptalanhoz intézett levél kerestető parancsában (1422) az intézmény levéltárára a sekrestye szót alkalmazta.⁵⁰

A jászói konvent Zsigmond király meghagyására egy a *sacristia*ban őrzött oklevélről átiratot készített és azt kiadta.⁵¹

Az aradi prépostság 1516-ban II. Lajos (1516–1526) *mandatuma* alapján sekrestyéjéből kikereszte és átírta egy korábbi oklevelét, amely a Dózsa vezette események alatt semmisült meg.⁵²

A zágrábi székeskáptalan levéltárának helyéről a csázmai káptalan egyik okleveléből (1519) értesülünk. Ekkor Simon zágrábi püspök emelt panaszt a zágrábi káptalan ellen, mivel az intézmény vonakodott kiadni levéltárából (*sacristia sive conservatorio*) az illető főpap bizonyos birtokokra vonatkozó okleveleit.⁵³ A székesegyház sekrestyéjéről azonban korábbi adatok is rendelkezésre állnak, melyekből megállapítható, hogy ez a helyiség relatíve nagy

⁴⁷ UDVARDY JÓZSEF: A kalocsai főszékeskáptalan. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2 (1990) 61.

⁴⁸ „quorum paria in nostra sacristia seu conservatorio ecclesie nostre annotata more solito reposita haberentur” Zichy IV. 99.; Magyar nyelvű tartalmi kivonata: UDVARDY JÓZSEF: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban. Budapest 1992. 121.

⁴⁹ Zichy IV. 317–318.

⁵⁰ „in vestra sacristia seu conservatorio ecclesie vestre” lásd JUHÁSZ KÁLMÁN: A csanádi székeskáptalan a középkorban. Makó 1941. 12–13. (a továbbiakban: JUHÁSZ 1941.)

⁵¹ Dl. 62277; regesztája: RÁCZ 2000.

⁵² JUHÁSZ 1941. 13.

⁵³ „nonullas litteras et litteralia instrumenta factum diversarum possessionum porcionumque, nec non prediorum aliorumque bonorum et iurium possessionarium ipsius domini ... in sacristia sive conservatorio eorundem locatus seu locata, ... et requisitiones eiusdem extradere et restituere recusassent” lásd TKALČIČ, IVAN: Monumenta Historica Libera Regiae Civitatis Zagrabiae Metropolis Regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. I–III. Zagrabiae 1896. (a továbbiakban: Mon. Zagr.) 197–198.

területű lehetett, mivel belső (*interior*), külső (*exterior*) és nagyobb (*maior*) sekrestyéről egyaránt történtek említések.⁵⁴

A pécsi székeskáptalan – fentebb említett – két kiadványa, valamint az imént sorra vett – természetesen a teljesség igényét nélkülöző – különböző típusú⁵⁵ hiteles helyek gyakorlata alapján, véleményünk szerint a káptalan középkori hiteles helyi levéltárát a székesegyház sekrestyéjébe, vagy esetleg egy azzal kapcsolatos helyiségbe lokalizálhatjuk. A korábban említett *camera* terminus sekrestye értelemben történő használata a pozsegai káptalannál egyértelműen bizonyított, hiszen egy kiadványon belül ezt a helyiséget egyszer a *sacristarium* majd a *camera* szóval jelölték,⁵⁶ e tényből pedig arra következtethetünk, hogy Pécsen is hasonló értelemben használhatták a kérdéses kifejezést.⁵⁷

Dolgozatunk második részében a hiteles helyi levéltár működésére, az oklevelek nyilvántartására vonatkozó információkat gyűjtöttük össze.

Az egyes hiteles helyek tevékenységük megindulásától kezdve őrizni kezdték az általuk kiállított és a náluk deponált oklevelek szövegét, amely

---

⁵⁴ pl. 1452. „in sacristia interiori, unacum honorabilibus viris, prepositis, archidiaconis et canonicis de capitulo noster predictae Zagrabiensis” Mon. Zagr. II. 220.; 1464. „omnes domini in maiori sacristia congregati” i. m. 294.; 1478. „in sacristia exteriori, domini pro tunc congregati” i. m. 399.; A zágrábi adat és a korábban idézett kalocsai példa – ti., hogy a sekrestyével esetleg egy irattárként funkcionáló helyiség volt összekötve – nyomán esetleg feltételezhető, hogy – legalábbis a székesegyházak esetében – sekrestye alatt egy több helyiségből álló „komplexumot” kellene értenünk. Amennyiben e hipotézis tartható, úgy fel lehetne oldani azt az ellentmondást, amely az egyházi kegyeszerek, öltözőkék őrzési helyén történő pénzfelvezetés, az oklevélarchiválás, a fassio felvétel és a helyiség egyházi funkciói közt esetleg fennállt.

⁵⁵ Társas- és székeskáptalanok, bencés és premontrei konventek gyakorlatából merítettük a példákat.

⁵⁶ KOSZTA 1998a. 29. 232. jegyzet.

⁵⁷ Elképzelhető, hogy esetleg a 14. század első felében vált egységessé a hiteles helyekhez intézett requisitoriumok „in sacristia seu conservatorio” formulája, amelyet aztán a továbbiakban következetesen használtak. Ezt a hipotézist mindenesetre alátámaszthatja a pécsi káptalan 18. századi hiteles helyi praxisa is. 1720-ban a káptalan a nádor parancsára átiratban kiadta Galántai Eszterházy Antal általuk őrzött okleveleit, melyben az „in sacristia seu conservatorio, et protocollo interque fragmenta et signaturas literas prefata ecclesiae more solito reposita” kifejezést alkalmazta. Baranya Megyei Levéltár, XII. 1. A pécsi székeskáptalan hiteles helyilevéltára. lásd Prothocollum 383–385.; 1792-ben ugyanezt a formulát használták. lásd Prothocollum 51–52. stb.

vagy az oklevelekről készült szószerinti másolat útján, vagy az eredeti oklevél kivonatának a regisztrumkönyvbe történő bevezetése által történt.⁵⁸ Voltak olyan hiteles helyek is, amelyek a *chirographum*mal hitelesített *par* példányok elkészítésének gyakorlatával párhuzamosan regisztrumot is alkalmaztak, mint például az esztergomi káptalan a 14. században.⁵⁹

Pécsett kezdetben – más hiteles helyek gyakorlatához hasonlóan – kizárólag privilegialis alakban állítottak ki okleveleket, amelyek mindegyikét intercidálás útján is hitelesítették.⁶⁰ 1261-ből ismert a káptalan első nem privilegialis alakban kelt kiadványa, azonban csak 1290-től vált rendszeressé a nyílt és a zárt oklevelek kiadása.⁶¹ A privilegiumokon az abc első betűinek alkalmazása 1292 októberéig minden esetben megtörtént.⁶² Az általunk ismert utolsó előfordulása 1397 áprilisában volt, amikor Marothi János és István Nádasd birtokába és tartozékaiba történő beiktatásáról állított ki a hiteles hely egy oklevelet.⁶³

Miután az átírás végett bemutatott és a kerestető parancsra kiállított oklevelek másodpéldányait, melyeket a hiteles hely levéltárában őriztek,⁶⁴ kikeresték, mindig alaposan ellenőrizték eredetiségüket, amelyre a *transsump-*

⁵⁸ ECKHART 1915. 478.; BERTÉNYI 1984. 146.; A regisztrum kifejezés nem csupán az adott írószervnél kiállított diplomák másolatainak gyűjteményét jelentette, hanem az illető intézmény archívumában megőrzés végett elhelyezett egyéb oklevelek másolatainak „kollekcióját” is. Lásd BRESSLAU, H.: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. I. Leipzig 1912. 103. 2. jegyzet.

⁵⁹ ECKHART FERENC.: Hiteles helyeink oklevél kritikája. Turul 31 (1913) 160.

⁶⁰ KOSZTA 1998. 51.; A káptalan közhitelű tevékenysége kezdetétől pecsétjével látta el kiadványait. Vö. KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználata a XIV. század közepéig. Levéltári Közlemények 67 (1996) (a továbbiakban: KOSZTA 1996.) 51–60.

⁶¹ KOSZTA 1996. 46.

⁶² KOSZTA 1996. 51.

⁶³ Dl. 8214; regesztája: Zsigmondkori oklevélár I. (1387–1399) Szerk.: MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest 1958. 522.; Az abc első négy betűjét alkalmazták az oklevél felső szélén az oklevél soraira tükrözve.

⁶⁴ A gondos őrzést bizonyítja, hogy a hiteles hely által egy 1217-ben kiállított oklevelet 1358-ban a sekrestyében a testület régi pecsétjével ellátva megtaláltak és átiratban kiadtak. Dl. 91; Ez pedig azt jelenti, hogy a mongolok elől Székesfehérvárra menekült kanonokok az általuk őrzött okleveleket is igyekeztek biztonságba helyezni, azonban eme törekvésük ellenére a sekrestyében maradt oklevelek egy része nem vészelte át a háborús időszakot. Ezt a káptalan egy 1248-ban kiadott diplomájában meg is említette. KOSZTA 1998. 206.; ECKHART 1915. 481.

tumok szövegében mindig utaltak.⁶⁵ A levéltárban elhelyezett privilegiális alakban kiállított okleveleket 1312-ben a *subcustos* kereste ki,⁶⁶ amely arra utalhat – amint azt Koszta megállapította –, hogy a többi esetben is ő végzehette ezt a feladatot.

Az eddig ismert esetekben kivétel nélkül privilégiumok kapcsán említettek a sekrestyében őrzött másodpéldányokat, így a zárt és patens alakban kiállított oklevelek számontartásának módja eleddig nem volt ismert. Más hiteles helyek gyakorlata szerint ezeket teljes szövegükben vagy tartalmi kivonatban regisztrumokba vezették be, így biztosították archiválásukat. Ismert többek közt a váradi, a gyulafehérvári és a leleszi regisztrum, említésből tudunk az egri, az esztergomi, a székesfehérvári, a veszprémi és a győri káptalanok által vezetett regisztrumokról, míg a budai káptalan a jászói premontrei konvent és a kolozsmonostori bencés konvent protocollumait, valamint az aradi káptalan és a garamszentbenedeki konvent jegyzőkönyveinek töredékeit ismerjük.⁶⁷ A korábbi kutatás – adatok hiányában – csak óvatosan feltételezhette, hogy a differenciált oklevéladás megindulásától esetleg Pécsen is alkalmazhatták a kiadványok konzerválásának ezt a módját.

A pécsi káptalan egy 1364 augusztusában kelt oklevelében – eddigi ismereteink szerint – első alkalommal történik említés a hiteles hely regisztrum használatáról.⁶⁸ E diplomából arról értesülünk, hogy Lajos király parancsára

---

⁶⁵ Az országosan ismert formulákat alkalmazták ennek jelölésére pl. 1324. KOSZTA 1998. 136. 90. jegyzet; 1356. Dl. 37563: „non abrasum, non cancellatum, nec in aliqua sui parte vitiatum” ettől alig eltérő formulát alkalmazott az esztergomi káptalan 1284-ben: „non rasmus, non cancellatum, non abolitum, nec in aliqua sui parte vitiatum” Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Szerk.: KONDORNÉ LÁTKÓCZKI E. Eger 1997. 63.

⁶⁶ „per subcustodem ecclesie nostre remunerari” KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1301–1325). Baranyai Levéltári Füzetek 139. Pécs 1992. 7. sz.

⁶⁷ ECKHART 1915. 478–479.; ALMÁSI TIBOR: Regisztrumok. In: KMTL 572–573.; KARÁCSONYI JÁNOS–BOROVSKY SAMU: Regestrum Varadiense examinum ferri cantis ordine chronologica digestum. Budapestini 1903.; GYÖRFFY GYÖRGY: Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának regisztruma. Századok 117 (1983) 1103–1134., KUMOROVITZ 1932. passim.; JAKÓ ZSIGMOND: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. (1289–1556) I–II. Budapest 1990.; A pannonthalmi regisztrumot (1332–1333) említi ÉRDUJHELYI 1899. 83. 4. jegyzet.

⁶⁸ Dl. 5333; kiadva: CD. XI/3 390–391., 455–456.; regesztája: REISZIG EDE: A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon. I–II. Budapest 1925–1928. I. (a továbbiakban: REISZIG 1925–1928.) 116.

István nyitrai püspök (1349–1367) a káptalan előtt megjelent, mivel Kórógyi Fülöp fia László mester, a király udvari lovagja, és az ő testvérei valamint Cornuti Baudon vránai perjel (1353–1374) közt a szomszédos birtokaik határraira vonatkozó egyességlevéllel László mester nincs megelégedve, ezért István püspök, aki korábban a szóban forgó birtokok határjárásánál is közreműködött, a káptalan regisztruma és jelentése alapján László mesternek erről oklevelet adjon ki. A káptalan regisztrumát – amely az időközben már a veszprémi préposti székbe emelkedett egykori *lector* kezéhez jutott – azonban nem találták,⁶⁹ így István püspök felidézte az egykori határjárást,⁷⁰ amelyre vonatkozóan elmondta, hogy az ő valamint a vele kiküldött hiteles helyi *testimonium* jelenlétében Baudon vránai perjel, valamint Donatus generális Dobrának nevezett birtoka valamint a Kórógyiak Ioannesfalua, Chapa, Kórógy és László Kaporna nevű birtokai közt a határokat megjárván elválasztották azokat, és erről mindkét fél kielégítő tájékoztatást kapott.

A szóban forgó oklevél tehát bizonyossá teszi, hogy a 14. század második felében már Pécsen is használtak regisztrumot. Sajnos a határjárásról szóló eredeti oklevélről nincs tudomásunk, így az imént citált diplomához kell fordulnunk, amennyiben a kiadás, és így a regisztrum használatának, időhatárait szűkíteni kívánjuk. Reményeink szerint ennek realizálásában perdöntő szerepet tölt be az oklevélben szereplő Donatus, aki *in Regno Hungariae generalisként* van feltüntetve. Ez minden kétséget kizáróan téves közlés – vélhetőleg íráshiba –,⁷¹ mivel a johanniták magyarországi rendtartományá-

⁶⁹ „...honorabilis et discreti viri magistri Iohannis condam lectoris eiusdem nostrae annotatae, nunc vero prepositi Vesprimiensis, cum ad eius manus illud deunerat regestrum, idem regestrum requirere nequiremus...”

⁷⁰ Analógiaként megemlíthető a csornai konvent 1540-ben kelt oklevele, mely szerint a konvent, I. Ferdinánd (1526–1564) mandatumának (ti., hogy egy a konvent sekrestyéjében őrzött testamentumot írjon át) nem tudott eleget tenni, mivel a törökök dúlásának következtében a legtöbb ott őrzött oklevél elpusztult, azonban Kaposi Péter prépost vallomást tett az 1525-ben oklevélbe foglalt végrendelet tartalmáról. lásd MAYER BÉLA: Levéltártörténeti adatok. Levéltári Közlemények 2 (1924) 147.

⁷¹ Az észak-itáliai gyakorlat alapján az alperjelt (viceprior) gyakran nevezték generalis procuratornak, így az idézett oklevél szövegéből kimaradhatott a procurator szó. lásd HUNYADI ZSOLT: A Johanniták Magyarországon a 14. század végéig. In: A magyar kereszteshadjárat. (Szentföld, keresztések, lovagrendek). Szerk.: Zsengeller József–Laszlovszky József. Budapest 2001. (előkészületben). Ezúton szeretném megköszönni Hunyadi Zsolt szíves közlé-

nak vezetője 1336-tól bizonyosan a vránai perjel volt, amely tisztséget 1353 és 1374 között, az oklevélben is említett Cornuto Baudon töltött be. Az említett Donatus azonban a vránai alperjel tisztét viselte 1360 és 1370 között,⁷² így valószínűleg az ő és az oklevélben szereplő személy azonossága vitán felül áll. Ezek alapján az „elveszett” oklevél keltét az említett Donatus alperjelségének kezdete, azaz 1360. október 3., és Lajos király parancslevelének kelte, azaz 1364. július 1. közti intervallumba helyezhetjük. Elgondolá-sunkat erősítheti, hogy az említett István nyitrai püspök 1360. júniusában szintén *homo regius*ként működött közre a Kórógyiak és a Szöglakiak közt fennálló ellenségeskedés békés úton történő rendezésén.⁷³

Összefoglalva, tehát megállapíthatjuk, hogy a pécsi káptalan hiteles helyi praxisa, mind a hiteles helyi oklevelek sekrestyében történő archiválása, mind pedig kiadványaik – a 14. század hatvanas éveiben már biztosan – regisztrumba való bevezetése által megfelelt a középkori Magyarországon hiteles helyként funkcionáló intézmények általános gyakorlatának.

---

sét.; Donatus egyébként egy 1366-ban kelt pécsi kiadványban már vicepriorként szerepel. CD. IX/7. 248., 250.; említi REISZIG 1925–1928. II. 153.

⁷² ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. Budapest 1996. I.

⁷³ DL. 4966.